

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและหลักการบริหารองค์กร

การบริหารองค์กรนับว่าเป็นหัวใจสำคัญในการที่จะทำงานซึ่งมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน และมีบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมกันทำงาน ซึ่งการบริหารงานพระพุทธศาสนาก็เช่นกัน ในการที่จะทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในท่ามกลางสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างเช่นในปัจจุบันค่อนข้างจะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ทั้งสิ้น ซึ่งจะได้กล่าวถึงการบริหารองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารองค์กรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและองค์กรอื่นๆ ต่อไป

๒.๑ ความหมายของการบริหารองค์กร

ก่อนที่จะกล่าวถึงการสร้างองค์กรของพระพุทธเจ้าว่ามีแนวคิด ทฤษฎีและหลักการในการสร้างองค์กรอย่างไรนั้น จะขอขยายความคำที่มีความสำคัญอยู่ ๒ คำ เพื่อประกอบการทำความเข้าใจและเชื่อมโยงเข้าสู่การศึกษาเรื่ององค์กรของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์มีหลักการเหมือนกันกับแนวคิดของคนยุคใหม่หรือไม่ ตามความหมายของนักการศึกษา คือ คำว่า “การบริหาร” และ “การจัดการ”

“การบริหาร”^๑ (Administration) มักจะใช้กับการบริหารกิจการสาธารณะ หรือ การบริหารราชการ ส่วนคำว่า “การจัดการ” (management) ใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน เราจึงเรียกผู้ที่ดำรงตำแหน่งระดับบริหารในหน่วยงานราชการว่า “ผู้บริหาร” ในขณะที่บริษัท ห้างร้าน ใช้เรียกตำแหน่งเป็น “ผู้จัดการ” และได้มีผู้ให้คำจำกัดความหมายของ “การบริหาร” ในฐานะที่เป็นกิจกรรมชนิดหนึ่ง ดังต่อไปนี้

Harold koontz^๒ : การบริหาร คือ การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการอาศัยคน เงิน วัสดุสิ่งของเป็นปัจจัยในการปฏิบัติงาน

^๑ ปราชญา กล้าผจญ และคณะ, **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**, ภาควิชาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓.

^๒ ประพันธ์ สุริหาร, **หลักการบริหาร**, ภาควิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑, หน้า ๑๒, (อัคราเนนา).

Peter F. Drucker^๓ : การบริหาร คือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น

Herbert A. Simon^๔ : การบริหาร คือ กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมมือกัน
ดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ หลายอย่าง

วิจิตร ศรีสะอ้านและคณะ^๕ ได้สรุปสาระสำคัญของการบริหารไว้ดังนี้

๑. การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป
๒. การบริหารเป็นการร่วมมือกันทำกิจกรรมในองค์กร
๓. การบริหารเป็นกระบวนการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

๔. การบริหารเป็นการใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับการบริหารในฐานะที่เป็นวิชาการสาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นศาสตร์โดยสมบูรณ์เช่นเดียวกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ กล่าว คือ เป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบให้เป็นระบบของการศึกษา มีองค์แห่งความรู้ หลักการ และทฤษฎี ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ การบริหารจึงเป็นสิ่งที่นำมาศึกษาเล่าเรียนกันได้โดยนำไปประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถ ประสบการณ์ และบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้บริหารแต่ละคน

๒.๑.๑ แนวคิดการบริหาร

การบริหารใดๆก็ตาม จำเป็นจะต้องมีทฤษฎีเป็นพื้นฐาน การบริหารองค์กรก็เช่นเดียวกันหากไม่มีทฤษฎีมาช่วยในการคิดและตัดสินใจก็หมายความว่า การบริหารนั้นเขาดำเนินไปโดยอาศัยประสบการณ์เดิม อาศัยสามัญสำนึกที่เรียกว่า Common sense หรือที่เรียกว่า ไขกฏแห่งหัวแม่มือ (Rule of Thumb) การคิดและการแก้ไขปัญหด้วยสามัญสำนึกเป็นการกระทำอย่างไม่มีหลักการ เป็นการมองในแง่มุมแคบๆ หรือผูกติดกับแนวทางใดแนวทางหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว อาจจะทำให้ตัดสินใจผิดพลาดได้โดยง่าย^๖

ในทางตรงข้ามหากผู้บริหารองค์กร บริหารงานโดยอาศัยหลักการและทฤษฎีการบริหารเป็นหลักหรือเป็นพื้นฐานในการคิดพิจารณาและตัดสินใจแล้ว จะทำให้บริหารงานองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ตรงไปในทิศทางที่พึงประสงค์

^๓ อ้างแล้ว.

^๔ อ้างแล้ว.

^๕ สมศักดิ์ คงเที่ยง และคณะ, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาการบริหารสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘, (อัดสำเนา).

^๖ ปราชญา กล้าผจญ และคณะ, หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา, ภาควิชาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, หน้า ๕๕.

๒.๑.๒ รูปแบบการบริหาร

ในการที่จะบริหารองค์กรให้เกิดความสำเร็จนั้น ผู้บริหารจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการและทฤษฎีการบริหารต่างๆที่เกี่ยวข้องเสียก่อน เพื่อเป็นการปูพื้นฐานความรู้ความเข้าใจอันเป็นหลักการที่สำคัญในรูปแบบการบริหารนั้นขอเรียนว่าไม่มีการบริหารรูปแบบใดที่มีความสมบูรณ์ตายตัว ขึ้นอยู่กับเทคนิควิธีมากกว่า หลักการบริหารที่สมบูรณ์ที่สุดคือ กฎธรรมชาติที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๑ หน้า ๗ ซึ่งมีตัวแปรแห่งความสำเร็จที่สำคัญเกี่ยวข้องควรพิจารณาประกอบการบริหารอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) ทฤษฎีในการบริหาร ๒) ผู้นำองค์กรที่ทำหน้าที่ในการบริหาร ซึ่งจะขอนำเสนอเพื่อทราบพอสังเขปดังต่อไปนี้

๑) ทฤษฎีในการบริหาร

มนุษย์ได้มีวิวัฒนาการของความคิดมายาวนาน แรกเริ่มเดิมทีเมื่อมนุษย์ยังเป็นคนป่าอยู่ตามถ้ำถ้ำนั้นไม่มีวิถีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย การทำมาหากินไม่มีใครจะยุ่งยากนัก ต่อมาเมื่อโลกได้เปลี่ยนแปลงไป เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีการทำงานร่วมกันในกลุ่มคนหมู่มาก เกิดเป็นองค์กรต่างๆมากมายทั้งขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ มีหน่วยงานทั้งที่เป็นของภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ บรรดานักปฏิบัติงานทั้งหลายซึ่งมีทั้งวิศวกร อุตสาหกรรม เจ้าของบริษัท นักประดิษฐ์คิดค้นต่างก็แข่งขันกันกันคิดทฤษฎีต่างๆเกี่ยวกับการบริหาร^๓ที่จะทำให้กระบวนการบริหารของตนเองประสบผลสำเร็จ การบริหารให้ประสบผลสำเร็จนั้นจะต้องวางแผนการจัดองค์กร ดูแล ควบคุม บริหาร สั่งการ ประสานงานทั้งที่เป็นพัสดุ ทรัพยากรและสมาชิกในองค์กร นักบริหารจะต้องให้ความคิด ความรู้ความสามารถทั้งในรูปแบบเชิงรุกที่จะให้ได้มาซึ่งผลสัมฤทธิ์ของงานที่มีคุณภาพและบริหารเชิงรับในการแก้ไขข้อขัดข้องที่อาจเกิดขึ้นทั้งทางด้านทรัพยากรการบริหาร สมาชิกตลอดจนภาพรวมของพฤติกรรมองค์กรและพฤติกรรมบุคคลในองค์กร^๔ และสภาพแวดล้อมอื่นๆ นี่คือการมาและบ่อเกิดของการบริหารซึ่งอาจตีความรวมได้ทั้งการบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้าและการบริหารองค์กรสมัยใหม่(ผู้เขียน) ซึ่งมีอย่างหลากหลาย เช่น ทฤษฎีภาวะผู้นำ ทฤษฎีองค์กร เป็นต้น

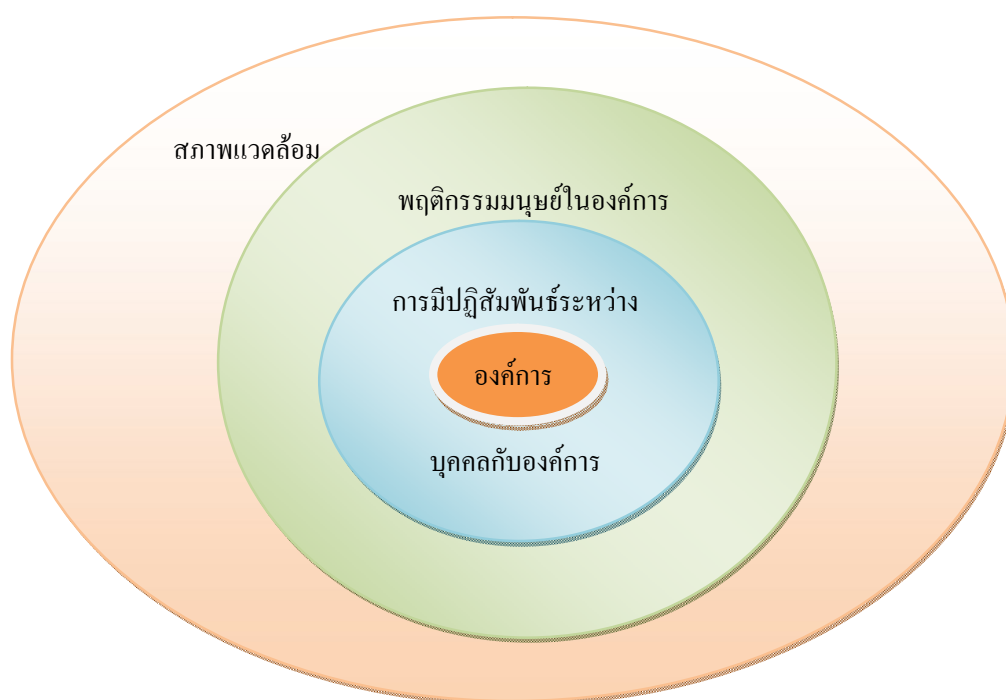
๒) ผู้นำองค์กร

ผู้นำองค์กรหรือผู้บริหารองค์กรมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำพาให้องค์กรไปสู่ความสำเร็จด้วยการดูแลพฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นกับองค์กร พฤติกรรมบุคคลในองค์กร บนพื้นฐานของทฤษฎีภาวะผู้นำ ตลอดจนเทคนิควิธี การแสวงหาความรู้และประยุกต์ทฤษฎีการบริหารที่

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^๔ สุพานี สฤษฏ์วานิช, พฤติกรรมองค์กรสมัยใหม่:แนวคิดและทฤษฎี, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘, หน้า ๑.

เรียกว่าใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เข้ามาเกี่ยวข้องในการบริหาร อาจถือได้ว่าเป็นคุณลักษณะของผู้นำ เช่น การเป็นผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลง การเป็นผู้นำด้านมนุษย การมุ่งทำงานเพื่อความสำเร็จ ความเจียมแหลม การสร้างการรวมกำลังหรือการติดต่อสื่อสาร^๕



ภาพที่ ๓ แสดงความสัมพันธ์ของพฤติกรรมองค์กร^{๖๖}

จึงสรุปได้ว่า การบริหารองค์กร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์ของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมหรืองานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน โดยอาศัยกระบวนการ และทรัพยากรทางการบริหารเป็นปัจจัยอย่างประหยัดและให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้บริหารจะบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้นต้องมีความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องของทฤษฎีและหลักการบริหาร เพื่อจะได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน สถานการณ์และสิ่งแวดล้อม จึงพูดได้ว่าผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ คือ ผู้ที่สามารถประยุกต์เอาศาสตร์การบริหารไปใช้ได้อย่างมีศิลปะนั่นเอง

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖-๑๒๐.

^{๖๖} ภาพจาก รศ.สุพณี สฤษฏ์วานิช, พฤติกรรมองค์กรสมัยใหม่:แนวคิดและทฤษฎี, หน้า ๒.

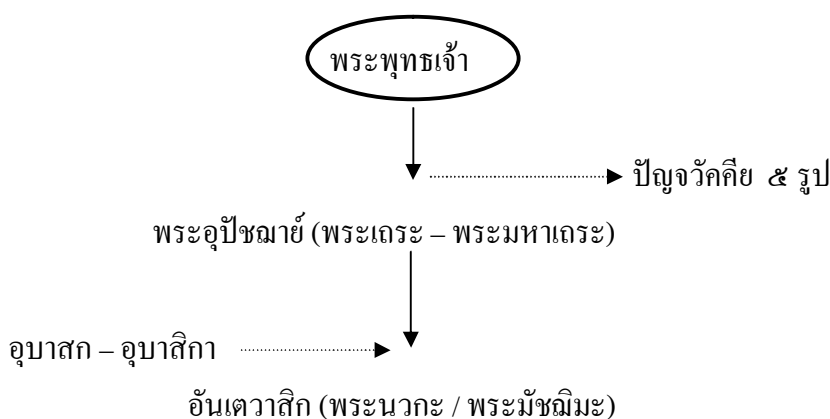
๒.๒ การสร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า

เพื่อเป็นการศึกษาและเป็นแนวทางในการวิจัยเรื่องการบริหารองค์กรในการเผยแผ่ของ ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่ามีแนวทางการบริหารอย่างไร จึงได้ศึกษาถึงความเป็นมาในการ สร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์มีหลักการและแนวทางในการบริหารองค์กรที่ ประสบผลสำเร็จได้อย่างไรบ้าง ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

๒.๒.๑ การสร้างองค์กรของพระพุทธเจ้า

ในการเริ่มต้นการสร้างองค์กรของพระพุทธเจ้า พระองค์มีจุดมุ่งหมายในการสร้าง องค์กรโดยใช้ยุทธวิธีการโน้มน้าวบุคคลให้มีความเห็นและศรัทธาในสิ่งที่พระพุทธองค์เห็นว่า หลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งที่จะทำให้สรรพสัตว์พ้นจากบ่วงกรรมและความทุกข์ได้ โดยเริ่มจากตอนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้วทรงพิจารณาถึงบุคคลที่จะทรงโปรด ตอนแรกทรง ระลึกถึงอาฬารดาบส และอุทกดาบส ผู้ซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของพระองค์ แต่ทรงทราบว่าดาบสทั้งสอง สิ้นชีพแล้ว จึงทรงดำริถึงปัญจวัคคีย์^{๑๑} มีอัญญาโกณฑัญญะ, วัปปะ, ภททิสะ, มหานามะ, และอัสสชิ และได้แสดงอริยสัจ ๔ ต่อปัญจวัคคีย์จนบรรลุอรหัตตผลในเวลาต่อมา

ภาพที่ ๔ แสดงการก่อตั้งองค์กรของพระพุทธเจ้า^{๑๒}



^{๑๑} วุฑฒิน อินทสระ, แนวการศึกษาพระสูตรต้นปฎักและหัวใจการศึกษาพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓.

^{๑๒} ภาพจาก พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดกร ธีรธมฺโม), สังฆาธิปไตย : ระบบปกครองสงฆ์, (พะเยา : หจก.โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๕๐), หน้า ๔๒.

ความเห็นในการเริ่มเป็นองค์กรได้บันทึกไว้ในประวัติพระพุทธศาสนาว่า^{๑๓} พระสงฆ์คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามด้วย พระสงฆ์ตามความหมายของพระสูตร ได้หมายเอาท่านที่มีคุณสมบัติดังกล่าว แม้เพียงรูปเดียวก็ได้ชื่อว่าเป็นพระสงฆ์ แต่ในความหมายทางวินัยนั้น ท่านหมายเอาพระภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปจึงได้ชื่อว่าพระสงฆ์ ในด้านสังฆคุณ และสังฆรัตนะ ความหมายกลับครอบคลุมพระอริยบุคคลทุกระดับ ทุกภาวะ เพราะท่านใช้คำว่า “นี่คือใคร คู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษ บุคคล ๘ นี่คือพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า”^{๑๔} จะอย่างไรก็ตามพระสงฆ์กลายเป็นสถาบันบุคคลที่ทำหน้าที่ดังกล่าวสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาจากยุคสู่ยุคมาจนถึงปัจจุบัน บัดนี้การอุบัติบังเกิดของพระสงฆ์นั้นจะต้องผ่านกรรมวิธีการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ในกาลนั้นๆ คือ ยุคแรกหลังจากที่พระองค์ได้ทรงแสดง พระธรรมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดท่านปัญจวัคคีย์ จนท่านได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วได้กราบทูลขอบวชในพระพุทธศาสนา พระองค์ตรัสพุทธดำรัสว่า “จงมาเถิด พระธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”^{๑๕} การบวชวิธีนี้ทรงใช้ด้วยพระองค์เองในตอนต้น พุทธสมัย ท่านเรียกรูปการบวชนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ต่อมาเมื่อทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนาในส่วนต่างๆของชมพูทวีป เกิดปัญหาในการบวชของท่านผู้มีศรัทธาจนอาจารย์และลูกศิษย์ต้องเดินทางมาเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อทรงประทานการอุปสมบทให้ จึงทรงมอบหมายให้ท่านเหล่านั้นทำหน้าที่บวชให้เสียเอง วิธีนี้เรียกว่า “ติสรณคณอุปสัมปทา คือ การอุปสมบทด้วยการประกาศตนถึง รัตนะ ๓”

ในกาลภายหลัง เมื่อพระสงฆ์สาวกมีจำนวนเพิ่มขึ้น คนที่เข้ามาบวชก็มีเหตุผลในการบวชที่แตกต่างกันไป จึงทรงมอบหมายการบวชกุลบุตรให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ คือคณะที่ประชุมร่วมกันพิจารณาให้การบรรพชาอุปสมบทแก่ผู้ที่เข้ามาขอบวช โดยการเสนอเรื่องการขอบวชเข้าขอมติที่ประชุม เมื่อสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมเห็นด้วย ถือว่าท่านผู้นั้นได้เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา อันชอบด้วยพระธรรมวินัย วิธีนี้เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา คือ การบวชวิธีเสนอเป็นญัตติในที่ประชุมสงฆ์ ๔ ครั้ง ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันมาจนถึงปัจจุบันบัดนี้ นี่คือการเริ่มต้นองค์กรซึ่งประกอบขึ้นจากบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

^{๑๓} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๖๓.

^{๑๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๕/๓๕๕.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

สังฆาธิปไตย^{๑๖} เป็นระบอบการปกครองคณะสงฆ์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมอบพระราชอำนาจของพระองค์ให้กับคณะสงฆ์ คือ กลุ่มพระภิกษุทั้งหมด มิใช่มอบพระราชอำนาจให้กับรูปใดรูปหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้ามาผูกขาดอำนาจในการบริหารจัดการ โดยให้คณะสงฆ์เป็นผู้ปกครองกันเอง ทั้งนี้มีพระธรรมวินัยเป็นเหมือนรัฐธรรมนูญที่องค์กรสงฆ์จะต้องประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ได้ทรงบัญญัติเอาไว้ เมื่อจะศึกษาระบอบการปกครองสงฆ์แล้ว ผู้ศึกษาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจเพื่อให้เข้าถึงทฤษฎีและแนวคิดของพระพุทธเจ้าเสียก่อนว่า เป็นมาอย่างไร เป้าหมายคืออะไร มีหลักการเป็นแบบใดบ้างเพื่อจะได้เห็นภาพกว้างๆ ของกรอบแนวคิดดั้งเดิมและแนวคิดใหม่ๆ ที่ทรงปรับใช้ให้เข้ากับสังคมสงฆ์เป็นระยะๆ ตลอดจนถึงการบริหารจัดการองค์กรของพระองค์ที่ได้ทรงกำหนดขึ้นไว้เมื่อพระองค์ทรงได้สาวกุ่นแรกๆ ออกประกาศพระศาสนา

สังฆาธิปไตย มีรูปแบบที่เฉพาะตัว มีเป้าหมาย วิธีการ อุดมการณ์และกลไกทางการบริหารจัดการที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ดีแล้ว (สุวากขาโต ภคฺวตา ธมฺโม) ทั้งนี้ก็เพื่อเป้าหมายสูงสุดเพียง หนึ่งเดียว คือ การนำความผาสุกมาให้หมู่คณะอันจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อความพ้นทุกข์ต่อไป และคำว่า “ สงฆ์ ” นี้เองเป็นกลุ่มชนที่มีอุดมการณ์เป็นหนึ่งเดียว คือ นิพพาน

หลังจากที่พระองค์ได้ทรงทดลองทฤษฎีต่างๆ ที่ทรงได้ร่ำเรียนมาจากสำนักของบูรพาจารย์ต่างๆ อย่างที่ สุดและจริงจรงรวมเป็นระยะเวลาจนถึง ๖ ปี อย่างไรก็ตามวิธีการต่างๆ เหล่านั้นก็หาได้ทำให้พระองค์ทรงประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนาไม่ ในที่สุดพระองค์ก็ทรงเปลี่ยนแนวคิด ทฤษฎีเสียใหม่จาก ทฤษฎีกามสุขัลลิกานุโยค ที่มุ่งสนองต่อความต้องการของตัวเองอย่างเต็มที่โดยการบำรุงบำเรอตนให้ได้รับความสุขทางเนื้อหนังเพื่อหวังว่าเมื่อร่างกายได้รับการตอบสนองแล้วก็จะเกิดการตั้งมั่นเพื่อนำดวงจิตสู่โมกขธรรม คือ ความหลุดพ้น กับ ทฤษฎีอัตถกิลมณานุโยค ที่ทรมานตัวตนให้ลำบากโดยมีความคิดว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับบาปกรรม จึงต้องทรมานตนให้ได้รับความทุกข์ทรมานก่อนแล้วจึงจะนำไปสู่การหลุดพ้นโดยการรับพรจากเทพเจ้าเบื้องบน จากนั้นมาเป็น ทฤษฎีมัชฌิมาปฏิปทา ที่เป็นการปฏิเสธแนวคิดที่ สุดโต่ง ๒ ด้าน ดังกล่าวแล้วทรงนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นทางสายกลาง เพื่อมุ่งทำลายล้างอึดอัด คือ ความเป็นตัวตนที่ทะยานอยากทางจิตใจมากกว่าที่มุ่งทำลายตัวตนที่เป็นเนื้อหนังมังสา หรือ ร่างกายตน

^{๑๖} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรคร ธิธมฺโม), สังฆาธิปไตย : ระบอบปกครองสงฆ์, หน้า ๙๓.

เป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนาคืออะไร^{๑๑} คำตอบคือ “นิพพาน” ดังที่ทรงแสดงไว้ในอริยสัจ ๔ และทรงกล่าวแสดงนิพพานไว้ในที่อื่นๆ อีก เช่น “ท่านผู้รู้ทั้งหลายย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๑๒} “พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๑๓}

คำสั่งสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้าที่ประมวลไว้ในพระไตรปิฎก เป็นวิธีสอนพุทธบริษัททั้งหลาย ระดับปัญญา ความรู้และความสนใจมีเป้าหมายอื่นที่ไวกว่า เช่น สุขดิบั่ง สวรรค์ บ้าง เป็นเป้าหมายรองโดยที่คำสั่งสอนหลัก คือ การสอนให้เดินทางไปสู่จุดหมายที่แท้จริง คือ ความดับสนิทแห่งทุกข์

ค่านิยมขององค์กรของพระพุทธศาสนาคืออะไร และพันธกิจของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกของพระพุทธเจ้าคืออะไร ตอบได้ว่า คือการบำเพ็ญทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน คือ เมื่อปฏิบัติจนตนเองล่วงพ้นทุกข์ในสังสารวัฏได้แล้ว กิจของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอริยสาวกในสมัยพุทธกาลก็คือ การสั่งสอนผู้อื่นให้พ้นทุกข์เช่นเดียวกันและบำเพ็ญตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับบุคคลรุ่นหลัง การแสดงธรรมเกิดจากความกรุณาที่จะช่วยให้ผู้อื่นที่อยู่ในวังวนของทุกข์ในสังสารวัฏได้มองเห็นทางออก ผู้แสดงมิได้มุ่งอามิส คือ ลาภผล คุณค่าในเรื่องความเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานที่ยืนยงต่อกาลเวลา เป็นคุณค่าที่นำความสุขสู่จิตใจและสันติสุขสู่ชุมชนที่น้อมรับพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นหัวใจ

อริยสัจ ๔^{๑๔} เป็นโลกทัศน์และหนทางสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิต อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (หรือทางมีองค์ ๘ เครื่องไปจากกิเลส) หรือที่เรารู้จักกันในชื่อย่อว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีโลกทัศน์แนวทางการปฏิบัติ และจุดมุ่งหมายปลายทางสูงสุด ประมวลรวมกันอยู่อย่างกระชับและครบบริบูรณ์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเป็นปฐมเทศนาต่อกลุ่มนักบวช ๕ คน (ปัญจวัคคีย์) ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในปีแรกของพุทธกาล เรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”

พระพุทธเจ้าสอนเรื่องทุกข์ และความดับทุกข์ ทุกข์ที่พระพุทธองค์ทรงแจกแจงหรือให้คำจำกัดความไว้ และต้นตอที่มาของทุกข์เป็นเสมือนโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาที่ทรงชี้ชัดว่า สิ่งใดเป็นเหตุ สิ่งใดเป็นอาการที่ไม่พึงปรารถนา และยังชี้ด้วยว่าผลทุกอย่างเกิดมาแต่เหตุ เป็นเหตุเป็นปัจจัยหมุนวนกันไปเป็นวัฏฏะ นี่เป็นภาคทฤษฎี ต่อจากนั้นก็ทรงชี้เป้าหมายที่พึงปรารถนาและ

^{๑๑} นวพร เรื่องสกุล, “หลักในการสร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๘) : ๖.

^{๑๒} พุ.ธ. (ไทย) ๑๓/๒๖๕-๒๖๖/๓๒๖-๓๒๘.

^{๑๓} พุ.ธ. (ไทย) ๑๓/๓๖๑/๔๔๖-๔๔๗.

^{๑๔} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๓๓.

วิธีการปฏิบัติไปสู่จุดหมายนั้น คือชี้ว่าการหลุดพ้นจากวิญญูะสงสารนี้กระทำได้ วิธีการก็คือ จะต้องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง นั่นก็คือ คนเราหนีความทุกข์ไม่พ้น แม้ตายไปก็จะต้องเกิดอีกและตายอีก แต่ทางที่ไม่ตายมีอยู่ โดยผู้นั้นจะต้องทำปัจจุบันให้ดี เพื่อตัดให้การตายในชาตินี้เป็นการตายของนามรูป (กายกับใจ) เป็นครั้งสุดท้าย ให้เป็นการตายที่ไม่มีการเกิดอีกต่อไป จิตที่ไม่เกิดอีกคือ จิตที่หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ทางเพื่อไปให้ถึงนิพพาน คือ ความพ้นไปจากการกักกันของสังสารวัฏ อันเป็นการกระทำการกิจส่วนพระองค์ที่ทรงบำเพ็ญบริกรรมมานานับไม่ถ้วนได้สำเร็จ ต่อจากนั้นได้ทรงแสดงธรรมที่ตรัสรู้มาเพื่อให้ผู้อื่นสามารถพ้นทุกข์เช่นเดียวกับพระองค์ได้ด้วย เป็นการตั้งต้นของการเผยแผ่พระธรรมต่อชาวโลก คำประกาศครั้งแรกคือ รัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๒๑} ดังความย่อตอนหนึ่ง ดังนี้

“ตถาคตได้ตรัสรู้ ข้อปฏิบัติอันเป็นกลางที่เป็นไปเพื่อความเข้าไปสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความดับ (นิพพาน) คือ ทาง (มรรค) มีองค์แปด เครื่องไปจากกิเลส สิ่งเหล่านี้ คือ สัมมาทิฐิ (ปัญญาอันเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (ความเลี้ยงชีวิตชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ความตั้งจิตชอบ)”

๒.๒.๒ การบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า

ในการบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ได้เริ่มแนวคิดในการบริหารองค์กรได้จำแนกการจัดองค์กรออกเป็นสำคัญ^{๒๒} โดยได้เปรียบเทียบกับการบริหารธุรกิจในปัจจุบัน คือ

๑. โครงสร้างองค์กร หมายถึง การจัดองค์กรของพระพุทธองค์เป็นการจัดแบบเรียบง่ายเพราะเป็นการเริ่มต้นจากองค์กรขนาดเล็ก ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

๒. ตำแหน่งงาน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับองค์กร หรือ แบ่งงานในองค์กรเป็นฝ่ายงานต่างๆ เพื่อให้องค์กรบรรลุถึงวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้ เมื่อมององค์กรของสงฆ์ในสมัยพุทธกาลพบว่าโครงสร้างองค์กรในสมัยแรกนั้นเป็นโครงสร้างที่เรียบง่าย กล่าวเทียบกับภาษาปัจจุบันของโลกธุรกิจก็คือ

- ๑) พระพุทธเจ้าเป็นองค์ประธานและเป็นผู้บริหารสูงสุด
- ๒) พระสาวกเป็นธรรมเสนาบดี อัครสาวกเบื้องขวาผู้มีปัญญาเลิศ

^{๒๑} ส.ม. (ไทย) ๑๑/๑๐๘๑/๕๕๒.

^{๒๒} นวพร เรืองสกุล, หลักในการสร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า : วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๘) : ๘.

๓) พระมหาโมคคัลลานะ เป็นอัครสาวกเบื้องซ้ายผู้มีฤทธิ์

๔) พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก (เลขานุการ)

๓. ผู้ชำนาญการ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งอัครสาวกและสาวิกากำนวณหนึ่งเป็นเอตทัคคะ^{๒๓} สมัยใหม่เรียกว่าผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้ชำนาญการ (ผู้วิจัย) ความเป็นเลิศมีความหมายหลายประการ เช่น ผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่งเป็นพิเศษ, พระสาวกที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง หรือ ประสบความสำเร็จในบางด้านเฉพาะตน อาจจะแบ่งกลุ่มพระเถระที่เป็นเอตทัคคะได้เป็นกลุ่มใหญ่ๆ ๔ กลุ่ม คือ

๑) กลุ่มที่เป็นต้นแบบในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น พระมหากัสสปะ ผู้สรรเสริญ รุดงคคุณ และรักษารุดงควัตร เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับคนรุ่นหลัง

๒) กลุ่มที่มีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตน เช่น พระกังขาเรวตะ ชำนาญในฉาน พระอนุรุทธ เป็นเลิศทางทิพยจักขุ พระสีวลีมีลาภมาก เป็นต้น

๓) กลุ่มที่มีความเชี่ยวชาญด้านใดด้านหนึ่ง อาจเป็นที่อ้างอิงของภิกษุอื่นๆ ในเรื่องนั้น เช่น พระอุบาลีผู้ทรงจำพระวินัยได้เป็นเลิศ พระปณณมานันตานุตรเป็นพระธรรมกถึก พระอานนท์ เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงจำเรื่องราวต่างๆ ที่พระองค์ทรงสอนไว้ได้

๔) กลุ่มอื่นๆ ได้รับยกย่องในเรื่องเฉพาะคนที่ผู้อื่นเลียนแบบมิได้ เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพระสาวกองค์แรก พระกาฬุทายี ผู้เชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นต้น

๔. การดูแลบังคับบัญชาในองค์กรในการดูแลบังคับบัญชาภายในองค์กรของพระพุทธเจ้าการกำหนดผู้ที่มีอาวุโสกว่าและบวชนานกว่าจะดูแลผู้เข้ามาใหม่ (การปฏิบัติหน้าที่ในสมัยปัจจุบันความเป็นอาวุโสที่จะนำมาเป็นผู้บังคับบัญชามีบ้างแต่ไม่เสมอไป ส่วนใหญ่จะถือด้านคุณวุฒิซึ่งก็คือ การมีความรู้สูงกว่า หมายถึง ระดับการศึกษาที่สูงกว่า-ผู้วิจัย) พระพุทธองค์ได้กำหนดพระวินัย กำหนดคุณสมบัติและหน้าที่ พระอุปัชฌาย์ที่ต้องดูแลความประพฤติ และสั่งสอน สัทธวิहारิก (ศิษย์ของตน, ศิษย์ของอุปัชฌาย์)^{๒๔} และหน้าที่ของสัทธวิहारิกที่จะต้องดูแลพระอุปัชฌาย์และรับฟังคำสั่งสอน นอกจากนี้ยังมีข้อกำหนดคุณสมบัติหน้าที่อาจารย์และอันเตวาสิก (ผู้ขออยู่ร่วมสำนัก, ศิษย์) ฟังมีต่อกัน

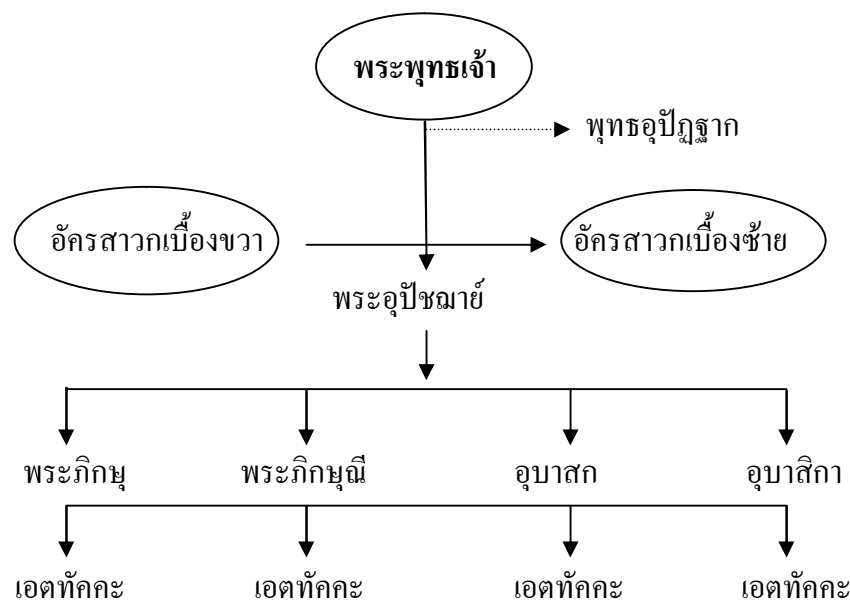
๕. บุคคลตัวอย่างในองค์กรของพระพุทธเจ้า การที่บุคคลจำนวนมากมาอยู่รวมกัน ควรมีการสร้างบุคคลที่เป็นต้นแบบให้ผู้อื่นประพฤติดตาม อันเป็นเป้าหมายที่อยู่ใกล้ตัวและมองเห็น

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๓.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๒.

ได้ พระพุทธองค์ทรงชี้ให้ภิกษุและภิกษุณีดูพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระเขมาเถรี และพระอุบลวรรณาเถรี เป็นต้นแบบดังที่ตรัสไว้ว่า “ขอให้เราเป็นเช่นกับพระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานะเถิด”^{๒๕} สารีบุตรและโมคคัลลานะนี้เป็นบรรทัดฐาน เป็นมาตรฐานของภิกษุสาวกของเรา “ขอให้เราเป็นเช่นกับภิกษุณีเขมาและภิกษุณีอุบลวรรณาเถิด”^{๒๖} เขมาและอุบลวรรณา เป็นบรรทัดฐาน เป็นมาตรฐานของภิกษุณีสาวกของเรา

ภาพที่ ๕ แสดงรูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์พระพุทธเจ้า^{๒๗}



จึงสรุปได้ว่า การเริ่มต้นการสร้างองค์กรของพระพุทธเจ้า พระองค์มีจุดมุ่งหมายในการสร้างองค์กรโดยใช้ยุทธวิธีการโน้มน้าวบุคคลให้มีความเห็นและศรัทธาในสิ่งที่พระพุทธองค์เห็นว่าหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งที่จะทำให้สรรพสัตว์พ้นจากบ่วงกรรมและความทุกข์ได้

การบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ได้เริ่มแนวคิดในการบริหารองค์กร ได้จำแนกการจัดองค์กรโดยได้เปรียบเทียบกับการบริหารธุรกิจในปัจจุบัน คือ ด้านโครงสร้างองค์กรและตำแหน่งงาน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับองค์กรและบรรลุถึงวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้ เมื่อมองดูองค์กรของสงฆ์ในสมัยพุทธกาลพบว่าโครงสร้างองค์กรในสมัยแรกนั้นเป็นโครงสร้างที่เรียบง่าย

^{๒๕} จุ.พุทธ. (ไทย) ๒๐/๑๓๑/๑๑๖.

^{๒๖} จุ.พุทธ. (ไทย) ๒๐/๑๓๒/๑๑๖.

^{๒๗} ภาพจาก พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดล ดิธมฺโม), สังฆาธิปไตย : ระบอบปกครองสงฆ์, (พะเยา : หจก.โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

พระพุทธเจ้าเป็นองค์ประธาน และเป็นผู้บริหารสูงสุด พระสารีบุตรเป็นอัครสาวก เบื้องขวาผู้มีปัญญาลึก(ธรรมเสนาบดี) พระมหาโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย(ผู้มีฤทธิ์) พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก(เลขานุการ) ทรงแต่งตั้งอัครสาวกและสาวิกากำนวณหนึ่งเป็นเอตทัคคะผู้ชำนาญการ

๒.๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

การเผยแผ่ คำนี้มีความหมายกำหนดใช้เป็นการเฉพาะสำหรับการพระศาสนา หมายถึง ขยายออกไป ทำให้ขยายกว้างขวางออกไป ในคำวัดใช้เป็นคำหลักในความหมายว่า ทำให้ติดแน่น ชีมทราบ กระจายไป เช่น เผยแผ่ศาสนา เผยแผ่ธรรม องค์การเผยแผ่ ซึ่งมีความแตกต่างจากคำว่า “เผยแพร่ว” ซึ่งมีความหมายว่า โฆษณาให้แพร่หลาย^{๒๘}

ดังนั้น เพื่อให้ทราบความหมายและความเป็นมาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า จึงได้เสนอเป็นองค์ความรู้เพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

๒.๓.๑ หลักการเผยแผ่

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์เริ่มต้นด้วยความยากลำบากแต่ก็ไม่ทำให้พระองค์ท้อถอยแต่อย่างใด ในสมัยกาลก่อนนั้น^{๒๙} เนื่องจากสังคมอารยันมีความสนใจในธรรม เมื่อมีพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เกิดขึ้น จึงมีคนสนใจเข้ามาสอบถาม ฟังธรรม สนทนาธรรม แม้ว่าการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์จะมีเจตนาที่แตกต่างกันอยู่บ้างแต่เพราะความเป็นสังฆธรรม รวมทั้งคุณสมบัติส่วนตัวของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร จึงสามารถสร้างสภาพยอมรับนับถือเชื่อฟังและทำตามให้เกิดขึ้นแก่คนทั้งหลายได้เป็นอันมาก โดยตรัสหลักการแก่พระสงฆ์ทั้งนั้นว่า

จรถ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ เทเสถ ฌมมํ อาทิกุลฺยาณํ มชฺเชกกุลฺยาณํ ปรีโยสานกุลฺยาณํ สาทถํ สพฺพญฺชนํ เกวลปรีปฺพณฺณํ ปรีสุทฺธํ พุทฺหมจฺริยํ ปกาเสถ

“ ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ จงแสดงธรรมงามใน

^{๒๘} พระธรรมกิตติวงศ์, คำวัด, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :<http://www.onab.go.th/Kamwat/k21>.

[๕ เมษายน ๒๕๕๔].

^{๒๙} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูรยาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๓๓.

เบื้องตัน งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ
อันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง”^{๓๐}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๓๑} ได้กล่าวไว้ในธรรมประกาศโนบายว่า ได้
ถอดความจากหลักการสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงประทานแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูป ถือว่าเป็นพระ
ธรรมทูตรุ่นแรกที่พระองค์ทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาหลังจากตรัสรู้ได้ประมาณ ๖ เดือน
พระพุทธพจน์ที่สำคัญมีดังนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของ
มนุษย์” (คุมฺหเปปี ภิกฺขเว มุตฺตา สพฺพปาเสหิ เย ทิพฺพา จ เย มนุสฺสา)^{๓๒}

พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนเป็นอัน
มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก” (จรธ ภิกฺขเว จาริกํ พฺุชนหิตาย พฺุชนสุขาย
โลกานุกมฺปาย)^{๓๓}

และอีกตอนหนึ่งว่า

“จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด” (เทเสถ ธมฺมํ
อาทิกฺลฺยาณํ มชฺฌกฺลฺยาณํ ปริโยสานกฺลฺยาณํ)^{๓๔}

จากพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า จึงได้ถอดความสัมพันธ์ของหลักการมาเป็นธรรม
ประกาศโนบายการเผยแผ่ดังต่อไปนี้^{๓๕}

“เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป” ตรงกับประกาศโนบายข้อที่ ๑ ว่า “ตกปลานอกบ้าน”

“เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก” ตรงกับประกาศโนบายข้อที่ ๒
ว่า “ประสานสิบทิศ”

“เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก” ตรงกับประกาศโนบายข้อที่ ๓ ว่า “ผูกมิตรทั่วหล้า”

“แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์” ตรงกับ
ประกาศโนบายข้อที่ ๔ ว่า “บริหารปัญญา”

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ธรรมประกาศโนบาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ธรรมประกาศโนบาย, หน้า ๒.

“จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด” ตรงกับประกาศโนบายข้อที่ ๕ ว่า “สาธิตาป้อนเหยื่อ”

เพื่อให้มองเห็นภาพด้านการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าให้มากยิ่งขึ้นจึงได้เปรียบเทียบกับการตลาดทางธุรกิจว่า^{๓๖}

๑. พระพุทธองค์ซึ่งเป็นศาสดาผู้นำเสนอ เป็นบุคคลจากวรรณะกษัตริย์ ต่างจากสถานการณ์ในเวลานั้นที่มีพราหมณ์เป็นผู้ครองตลาดความเชื่ออยู่ การอยู่ในวรรณะที่สูงน่าจะเป็นจุดแข็ง

๒. คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเน้นหลักเมตตาต่อสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง ไม่เลือกว่าเป็นคนหรือสัตว์ จากชั้นหรือวรรณะใด เห็นว่าชีวิตมีค่าตรงกันข้ามกับการบูชาด้วยสิ่งมีชีวิตของพราหมณ์

๓. คำสั่งสอนที่เน้นหลักของกรรมว่าตนมีกรรมเป็นของตน ที่เกิดมาและอยู่ในปัจจุบัน เกิดจากวิบากของกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน และด้วยเหตุผลเดียวกันนั้น แต่ละคนสามารถปรับปรุงและสร้างอนาคตของตนได้ด้วยกรรมปัจจุบัน กุศลและอกุศลเป็นสิ่งที่จำแนกคน ตรงข้ามกับการยึดเรื่องวรรณะที่มีมาโดยกำเนิดของพราหมณ์

๔. เหตุของกรรมทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ถ้าต้องการผลอะไรก็ต้องทำเหตุให้ เป็นไปเช่นนั้น ในขณะที่ลัทธิพราหมณ์ที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้น ผู้คนฝากความหวังไว้กับการคลับันดาลของเทพเจ้า คอยเอาอกเอาใจเทพเจ้าผ่านพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าพิธี คู่แข่งสำคัญที่เป็นทางเลือกของสังคมเวลานั้น คือลัทธิเชน ซึ่งศาสดาเป็นวรรณะกษัตริย์เช่นเดียวกัน และมีคำสอนที่คัดค้านเรื่องการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตของพราหมณ์เช่นเดียวกัน เมื่อเทียบระดับการปฏิบัติคนลัทธิเชนจะดีกว่าพุทธ เมื่อมองเห็นความต่างของลัทธิเชนกับพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธองค์มีหลักการอย่างไรจะสามารถดึงความศรัทธามาสู่พระพุทธศาสนาได้ คำสอนที่เปิดกว้างเรื่องวรรณะ น่าจะดึงดูดคนวรรณะต่ำที่ต้องการเลื่อนฐานะทางสังคมเข้ามาเป็นศิษย์ และในทางกลับกัน ก็อาจจะมีส่วนทำให้คนที่วรรณะสูงหลีกเลี่ยงห่างออกไป จึงมีความเสี่ยงในเรื่องของลัทธิใหม่ที่จะเป็นที่รวมของคนทั้งสังคมไม่ยอมรับ ดังนั้นการวางกลยุทธ์ในการเผยแผ่ก็ไม่แตกต่างจากวงการธุรกิจ การเผยแผ่จึงนับว่าสำคัญ จากประเด็นดังกล่าวไม่เป็นปัญหา มากนักสำหรับพระพุทธองค์ด้วยลักษณะเฉพาะ ๒ ประการ คือ

^{๓๖} นวพร เรื่องสกุล, หลักในการสร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า : วารสารพุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๘) : ๒๖.

๑) คำสอนของพระพุทธองค์เน้นเรื่องการแยกแยะแฉกแจงสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติให้เห็นว่าไม่มีอะไรนอกจากรูปเป็นที่ประชุมกันของ ดิน น้ำ ลม ไฟ สิ่งมีชีวิตที่นับเป็นสัตว์โลกมีความเหมือนกันตรงที่มีแต่รูปกับนาม และทุกอย่างอยู่ภายใต้กฎของ “ไตรลักษณ์” สวนทางกับหลักหลักในสมัยนั้น คือ ลัทธิพราหมณ์และความเชื่อต่างๆ ในท้องถิ่นที่สร้างบุคคลขึ้นมาจากธรรมชาติ เช่น มีพระอาทิตย์ พระอัคคี ฯลฯ ที่มีความเป็นเทพ คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่เหมาะกับคนปัญญาอ่อน คำสอนจึงมีส่วนในการคัดคนที่จะเข้ามานับถือศาสนาพุทธ

๒) คำสั่ง (พระวินัย) ที่เน้นความประพฤติอันงาม เป็นสิ่งที่ป็นคนเข้ามาบวชเรียน เสมือนเกิดใหม่ในเพศสมณะ ไม่ว่าจะมาจากวรรณะใดก็ตามพร้อมด้วยศีลของภิกษุที่เปี่ยมไปด้วยความสำรวมระวัง

ผลจึงปรากฏว่าพ่อค้าสนับสนุน (ทั้งพุทธและเชน) และผู้ครองแคว้นต่างๆ หลากแคว้น ก็สนับสนุน ซึ่งวิเคราะห์การสนับสนุนของพ่อค้าได้ว่า ในยุคนั้นการค้าขายน่าจะรุ่งเรืองมาก ความมั่งคั่งจึงมีที่มาจากแตกต่างไปจากเดิมที่เน้นการมีไร่นาข้าพาส เป็นเจ้าที่ดิน ความมั่งคั่งจากทางการค้าทำให้มีเศรษฐกิจที่ไม่ได้พึ่งการเกษตรหรือการเป็นเจ้าของที่ดิน เมื่อคนกลุ่มนี้มั่งคั่งขึ้นก็ต้องการการยอมรับจากทางสังคมมากขึ้น ทางหนึ่งคือการได้รับการยอมรับจากพระราชาแต่อีกทางหนึ่งก็คือ การได้รับการยอมรับว่าตนมีสถานะทางสังคมมากขึ้น ลัทธิใหม่ที่มาเป็นคู่แข่งของลัทธิพราหมณ์สามารถเสนอทางเลือกที่ดีกว่าให้ได้ ทำให้ไม่ต้องพึ่งพราหมณ์เพื่อพาตนไปสู่สุคติ

๒.๓.๒ รูปแบบและเทคนิควิธีการเผยแผ่

ระบอบการปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลที่ทรงได้วางรูปแบบเอาไว้เพื่อให้สงฆ์มีอำนาจและเป็นใหญ่ในการทำกิจการต่างๆ โดยไม่ให้ยึดถือด้วยบุคคลเป็นหลักเป็นที่ตั้งกว่าองค์กร เพื่อต้องการให้เกิดความสามัคคี ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ (สุขา สงฆสุส สามัคคี) และความคล่องตัวขององค์กรที่เหมาะสมในยุคสมัยนั้น รูปแบบการปกครองนี้พระพุทธเจ้าทรงมีประสบการณ์จากแคว้นเล็กๆ อย่างสักกะทางเหนือของอินเดียที่มีระบอบการปกครองอย่าง “สังฆะ” ตอนที่พระพุทธองค์ทรงพระชนมายุได้ ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้วต้องเข้ามาเป็นสมาชิกของสากยะสังฆะ หรือสภามณฑล ซึ่งมีสำนักงานใหญ่ชื่อว่า “สันฐาคาร”^{๓๓} และมัลละที่มีขนาดเล็กแต่ปกครองด้วยอภิธานิธรรมธรรมที่ไม่เสื่อม ๗ ประการ เป็นแคว้นขนาดเล็กที่ทรงพลังแข็งแกร่ง ประกอบกับคณะสงฆ์ในยุคสมัยนั้นมีไม่มากนักและที่สำคัญล้วนแล้วแต่มีอุดมการณ์ที่จะบรรลุดุธรรมทั้งนั้น ซึ่งการปกครองถือว่ามีส่วนสำคัญในการสร้างศรัทธาการเผยแผ่

^{๓๓} วิรัช ธีรพันธุ์เมธี, พุทธปรัชญาการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, มปป.), หน้า ๑๒.

งานเผยแผ่นั้น ท่านทำกันได้ทุกรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนน่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ การแสดงธรรมโดยพระพุทธเจ้าทรงประทานหลักในการทำงาน การเผยแผ่ไว้ให้แต่ละรูปทำงานด้วยความเสียสละ มีเมตตากรุณาเป็นหลักใจ ทรงกำหนดเป็นหน้าที่ของภิกษุให้ปฏิบัติต่อชาวบ้านไว้ว่า “ห้ามมิให้เขาทำความชั่วให้ประพฤติปฏิบัติความดี สงเคราะห์เข้าด้วยน้ำใจอันงาม ให้ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟังอธิบายสิ่งที่เขาฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง บอกทางสวรรค์ให้”^{๓๘}

จึงสรุปได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์เริ่มต้นด้วยความยากลำบาก แต่ก็ไม่ทำให้พระองค์ท้อถอย สังคมอารยันมีความสนใจในธรรม ฟังธรรม สนทนาธรรม จึงสามารถสร้างสภาพยอมรับนับถือ และเชื่อฟังทำตามได้ ด้านรูปแบบและเทคนิควิธีการเผยแผ่ระบอบการปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ทรงวางรูปแบบเอาไว้เพื่อให้สงฆ์มีอำนาจและเป็นใหญ่ในการทำกิจการต่างๆ โดยไม่ให้ยึดถือตัวบุคคลเป็นหลักเป็นที่ตั้งกว่าองค์กร เพื่อต้องการให้เกิดความสามัคคี ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ และความคล่องตัวขององค์กรที่เหมาะสม

๒.๔ รูปแบบการบริหารองค์กรการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า

งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานะ ได้สร้างผลงานไว้เป็นอันมาก สมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสันนิษฐานว่า^{๓๙} พระสารีบุตรน่าจะได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบเผยแผ่พระพุทธศาสนาในด้านอุครทิศ พระโมคคัลลานะน่าจะรับผิดชอบด้านทักษิณทิศ เพราะปรากฏหลักฐานเป็นอันมากที่บอกว่าพระเถระทั้งสองพร้อมบริวารได้เที่ยวไปในเมืองต่างๆ เพื่อแสดงธรรม พระเถระทั้งสองจึงได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ ในสังจวิภังคสูตร^{๔๐} พระพุทธองค์รับสั่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเราจงคบสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด สารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นภิกษุฉลาด เป็นผู้อนุเคราะห์เพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลาย สารีบุตรเป็นเหมือนผู้ให้กำเนิด โมคคัลลานะเป็นเหมือนผู้บำรุงเลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว สารีบุตรยอมแนะนำในโศดาปัตติผล โมคคัลลานะยอมแนะนำในประโยชน์สูงสุด สารีบุตรสามารถที่จะบอกแสดงบัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนกทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔ ได้โดยพิสดาร”

^{๓๘} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตฺญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๔.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๔๐} ม.อ. (ไทย) ๑๒/๓๓๑/๔๑๖.

สังฆาธิปไตยระบอบการปกครองสงฆ์^{๔๐} พระพุทธเจ้า คือ ผู้นำที่มีหลายพระนาม เช่น ทรงเป็นประมุขสงฆ์ สังฆบิดร สังฆราชา พระธรรมราชา เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่หมายถึงผู้นำ ซึ่งเป็นผู้นำที่มีธรรมบารมี พระองค์เป็นผู้ก่อตั้งพระศาสนาอย่างทรงมีความชอบธรรมอย่างยิ่งในการปกครองดูแลเหล่าภิกษุสงฆ์ เป็นผู้นำที่ทรงกำหนดทิศทางการสงฆ์ ทรงวางนโยบายกำหนดวิสัยทัศน์ ทรงจัดการบริหารองค์กร ถึงแม้ว่าพุทธจักรจะไม่ใช่อำนาจหรือองค์กรการปกครองที่เป็นทางการอย่างเช่นรัฐทั่วไป แต่ก็ย่อมมีหน่วยสังคมหรือองค์กรอื่น เช่น กลุ่มเครือญาติอาวุโสในสังคม (เผ่าชนบางแห่ง) ทำหน้าที่ปกครองสมาชิกสังคมคล้ายคลึงกับหน้าที่ของรัฐบาลในสังคมสมัยใหม่^{๔๑} อย่างไม่น่าแปลกกว่าสังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาลก็มีความคล้ายคลึงกับรัฐสภะของพระราชบิดาของพระองค์เอง พระพุทธองค์ได้กำหนดหน้าที่ให้สงฆ์ สมมติภิกษุให้ทำการสงฆ์ในหน้าที่ต่างๆ โดยมีกฎเกณฑ์ในการเลือกคน คุณสมบัติ อายุพรรษาที่เหมาะสมแก่การทำงานเหล่านั้น ที่สำคัญคือ ต้องรู้งานอันเป็นหน้าที่ของตนและไม่เป็นคนที่มัวคืดในการทำงาน ตำแหน่งงานเหล่านี้ได้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามลักษณะของงานแต่ทุกตำแหน่งจะต้องผ่านการคัดเลือกแต่งตั้งจากสงฆ์ อันเป็นการชี้ให้เห็นถึงระบบการบริหาร การแต่งตั้งคนในพระพุทธศาสนาว่ามีหลักการและวิธีการที่เป็นประชาธิปไตยอย่างสูง เพราะส่วนมากจะต้องเกิดจากมติเอกฉันท์ ยกเว้นบางกรณีที่ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ จะเห็นว่าองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จะมีแนวโน้มไปในทางสามัคคีธรรม คือ มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระประมุข โดยมีการบริหารผ่านมาทาง สังฆะ หรือ หมู่ของภิกษุ ที่ตั้งอยู่บนฐานของพุทธธรรมนั่นเอง

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่างานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานะ ได้สร้างผลงานไว้เป็นอันมาก พระเถระทั้งสองพร้อมบริวารได้เที่ยวไปในเมืองต่างๆ เพื่อแสดงธรรม พระเถระทั้งสองจึงได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำที่มีธรรมบารมี พระองค์เป็นผู้ก่อตั้งพระศาสนาอย่างทรงมีความชอบธรรมอย่างยิ่งในการปกครองดูแลเหล่าภิกษุสงฆ์ เป็นผู้นำที่ทรงกำหนดทิศทางการสงฆ์ ทรงวางนโยบาย กำหนดวิสัยทัศน์ ทรงจัดการบริหารองค์กร พระพุทธองค์ได้กำหนดหน้าที่ให้สงฆ์ สมมติภิกษุให้ทำการสงฆ์ในหน้าที่ต่างๆ โดยมีกฎเกณฑ์ในการเลือกคน คุณสมบัติ อายุพรรษาที่เหมาะสมแก่การทำงานและมีลักษณะไปในทางสามัคคีธรรม

จากการศึกษาวิจัยประเด็นการบริหารองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธองค์ทรงใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ให้พระพุทธสาวกร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมเผยแผ่ตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยอาศัยกระบวนการและทรัพยากร

^{๔๐} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ภิรมโม), สังฆาธิปไตย:ระบอบปกครองสงฆ์, หน้า ๘.

^{๔๑} จานงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๔.

ทางการบริหารต่างๆเหมือนกับการบริหารองค์กรในยุคปัจจุบันที่มีกระบวนการและทรัพยากรเป็นปัจจัยในการบริหารที่ต้องใช้อย่างประหยัด และให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้บริหารจะบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องของทฤษฎีและหลักการบริหารพร้อม เพื่อจะได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงานสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม การสร้างองค์กรของพระพุทธองค์มีหลักการอันเดียวกันกับการบริหารหรือการจัดการแบบรัฐหรือภาคธุรกิจ พระองค์มีจุดมุ่งหมายในการสร้างองค์กรโดยใช้ยุทธวิธีการโน้มน้าวบุคคลให้มีความเห็นและศรัทธาในสิ่งที่พระพุทธองค์เห็นว่าหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งที่ จะช่วยให้สรรพสัตว์พ้นจากปวงกรรมและความทุกข์ได้

การเผยแผ่พระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานะ พร้อมบริวารได้สร้างผลงานไว้เป็นอันมาก ได้เที่ยวไปในเมืองต่างๆ เพื่อแสดงธรรม พระเถระทั้งสองจึงได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ และพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำที่มีความชอบธรรมอย่างยิ่งในการปกครองดูแลเหล่าภิกษุสงฆ์ เป็นผู้นำที่ทรงกำหนดทิศทางคณะสงฆ์ ทรงวางนโยบาย กำหนดวิสัยทัศน์ การบริหารจัดการองค์กรอย่างดี